

вказувалася російська. Основними варіантами повного білінгвізму серед респондентів є українсько-російський і російсько-український білінгвізм. Більшість опитаних є носіями неповного українсько-російського та російсько-українського білінгвізму. Про добре розуміння російської мови заявили 99%, а 66% респондентів зазначили, що можуть вільно спілкуватися українською мовою, 10% опитуваних застосовують державну мову в побуті, інші відмовляються через «психоідеологічну впертість»; лише 2% мешканців вказали на практично повну необізнаність з української мови. Такі результати свідчать про позитивну тенденцію усвідомлення миколаївців громадянами України та необхідність обов'язкового володіння державною мовою. Важливо зазначити, що значна кількість миколаївських родин (38%) є поліетнічними, тобто змішаними за національним складом, де спілкування відбувається російською мовою. Оскільки місто є багатонаціональним, проблема визначення розмовної мови вирішується залежно від лінгвістичного оточення мешканців. Заходи, спрямовані на утвердження української мови як державної, її розвиток і функціонування, не розглядаються як перешкода чи загроза розвитку регіональних мов або мов меншин. Шлях до монолінгвізму і забезпечення конструктивної підтримки цього процесу може тільки виважена політика державного регулювання, що позитивно вплине на формування мовної особистості.

Отже, формування мовної особистості в умовах білінгвізму залежить від багатьох

чинників. На україномовній основі можливе повернення монолінгвізму та розширення сфери української мови, оскільки рідна мова – це символом національної самосвідомості.

1. Аврорин В.А. Двужычье и школа / В.А.Аврорин // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Просвещение, 1972. – С. 49 – 62.
2. Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (К вопросу о проблеме социолінгвістики) / В.А. Аврорин. – Л.: Наука, 1975. – С. 276 с.
3. Ганич Г.І. Словник лінгвістичних термінів / Ганич Г.І., Олійник І.С. – К.: Вища школа, 1985. – 385 с.
4. Дешериев Ю.Д. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия / Дешериев Ю.Д., Протченко И.Ф. – М.: Просвещение, 1976. – С. 45 – 58.
5. Дзюба І. Сучасна мовна ситуація в Україні / Іван Дзюба // Урядовий кур'єр. – К., 2000. – 20 квітня. – С. 1-5.
6. Загнітко А.П. Білінгвізм і мовна компетенція / А.П.Загнітко // Компетентнісно орієнтована освіта: досвід, проблеми, перспективи. – Київ- Донецьк, 2008. – Т.1. – с. 26 – 69.
7. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н.Караулов. – М.: Просвещение, 1987. – 325с.
8. Масенко Л.Т. Мова і політика / Л.Т.Масенко. – К.:Наука, 1999. – 233с.
9. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Л.І.Мацько. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 27.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О.О.Селіванова.– Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712с.
11. Ткаченко О. Проблема мовної стійкості та її джерел / О.Ткаченко // Мовознавство. – К., 1990. – №4. – С. 14 – 18.
12. Ющук І.П. Мова наша українська. Статті, виступи, роздуми / І.П.Ющук. – К., 2001. – 79 с.

Тетяна Зайцева

Правописні модифікації антропонімів (на матеріалі прізвищ Бузько-Інгульського межиріччя)

У статті розглянуто унормовані та хибні модифікації прізвищ Бузько-Інгульського межиріччя, з'ясовано можливі причини появи спотворених форм прізвищ.

The article focuses on the analysis of normative and erroneous modifications of surnames of Bug-Ingul area, on explaining the origin of the variants of writing.

Суспільне життя неможливе без знання механізмів ідентифікації осіб. Антропоніми як найяскравіші ідентифікатори особи людини-громадянина мають свою історію та специфіку побутування.

Питання правопису власних назв, особливо імен та прізвищ, завжди привертало увагу. В останні десятиліття, у зв'язку з набуттям українською мовою статусу державної, переходом усіх державних інституцій на українську мову та обміном документів, що посвідчують особу громадянина, ця проблема стала особливо актуальною.

Як відомо, ім'я – це індивідуальна назва людини, що не передається у спадок наступним

поколінням, тимчасом як прізвище – це спадкове офіційне найменування, що вказує на належність до певної родини. Саме прізвище є вирішальним при встановленні родинних зв'язків. «Грамотне, з дотриманням правописних норм, реєстрування імен та прізвищ має і соціальне, і культурно-естетичне значення», зазначають Л.Г.Скрипник та Н.П.Дзятківська [10, с. 311-312]. Питання орфографії власних назв тісно пов'язані з питаннями їх походження, етимології та семантики, здебільшого ці питання розв'язуються правописом і наявними загальномовними та двомовними словниками.

Сімейний кодекс кожної європейської держави нині декларує обов'язок батьків передавати при-

звище у спадок дітям і право дітей носити прізвище батьків. Він визначає також механізм використання прізвища в офіційній сфері, щоб таким чином засвідчувати спорідненість і родову наступність громадян. За сучасним українським громадянським правом, прізвище передається від батька до дітей у незмінному вигляді. Будь-яке самовільне внесення змін у прізвище (в його структуру та правопис) забороняється законом. Саме тому, незважаючи, що унормування правопису прізвищ є необхідною умовою піднесення культури нашої мови, Л.Т. Масенко підкреслює: «Щоправда, справа правописної нормалізації прізвищ ускладнюється тим, що юридичний характер їх функціонування вимагає стабільності прізвищ. Зміна навіть однієї літери прізвища рівноцінна заміні його. Тому питання впорядкування орфографії прізвищ повинні вирішуватись у згоді з державно-правовими інституціями» [9, с.160].

О.О.Белей підкреслив, що «підвищення культури мови у сфері новітнього українського ономастикону посттоталітарної доби ... можливе за таких умов:

1) детального структурування сучасного українського онімійного простору на підставі чинного українського законодавства у сфері мовного будівництва та відповідних документів загальноєвропейського масштабу;

2) приведення структури всіх українських онімів у відповідність до чинних норм українського правопису;

3) активної пропаганди найголовніших засад естетики власної назви» [1, с. 146].

З'ясовуючи причини перекручення прізвищ українців, О.Д.Пономарів зазначає, що упродовж кількасотлітньої розкиданості нашого народу по різних державах українські прізвища зазнавали російщення, полонізації, мадяризації та іншої денационалізації, тобто втрати національного обличчя. «Не варто обстоювати спотворені історичними обставинами форми прізвищ. Треба відродити справжні прізвища, як і цілу націю. Це явища одного порядку» [7, с.31].

Не ставлячи під сумнів той факт, що прізвища жителів усіх регіонів нашої держави як знаки офіційної ідентифікації громадян України підлягають єдиним загальним нормам українського правопису, П.П.Чучка впевнений, що фонетичний принцип чинного українського правопису прізвищ на Закарпатті реалізується непослідовно, а стосовно передавання окремих звуків та звукосполучень на письмі часто не виконується. Мовознавець порушує питання запису українських прізвищ із діалектними рисами – зберігати ці риси чи підганяти відповідні прізвища під якусь загальнонаціональну орфограму. «А серед них, зокрема на Закарпатті, є багато таких, які неможливо вдало відтворити, не порушуючи при цьому чинного українського правопису» [14, с.46].

Серед невіршених орфографічних проблем у системі онімів М.М. Торчинський називає насамперед дві: численні порушення мовного

законодавства в Україні щодо функціонування пропріальних одиниць та суперечливість окремих теоретичних положень, які в основному стосуються написання онімів з великої або малої літери, а також деяких інших правописних питань. Науковець пропонує шляхи розв'язання наведених труднощів: «Безумовно, посилення відповідальності за порушення мовного законодавства частково покращить ситуацію в Україні. Спрощення орфографії власних назв сприятиме покращенню правописних традицій в цілому. Правила передачі іншомовних пропріальних одиниць повинні ґрунтуватися винятково на вимові їх у мові-реципієнті» [12, с.331].

Безпосередньо цій проблемі присвячений розділ IV «Українського правопису» – «Правопис власних назв», що подає лише одну загальну рекомендацію щодо правописної нормалізації українських прізвищ: «Українські прізвища передаються на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису» [13, с.105]. Серед інших правил теж зустрічаються ті, що стосуються власних назв, наприклад: серед правопису слів іншомовного походження – подвоєння, апостроф або м'який знак в онімах [13, с.99-103].

Інші видання такий матеріал подають більш детально. Так, словник-довідник «Власні імена людей» Л.Г.Скрипник, Н.П.Дзятківської аналізує і правопис власних імен (у т.ч. основні правила правопису українських прізвищ, основні правила відтворення українських прізвищ російською мовою, основні правила відтворення російських прізвищ українською мовою), і особливості їх відмінювання [10]. Певною мірою забезпечує практичні потреби сьогодення і пропагує дотримання літературних правописних норм «Правописний словник імен і найпоширеніших прізвищ» А.А.Бурячка [2]. Перекладний російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська адресований передусім працівникам раців, паспортних відділів та юридичних консультацій, оскільки містить відомості про відмінювання прізвищ у російській та українській мовах, подає загальні правила відтворення російських прізвищ українською мовою та навпаки [8]. Нарешті, «Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини» Ю. М. Новикової [6] є, безперечно, цінною лексикографічною працею, що фіксує прізвища окремого регіону України в тому вигляді, в якому вони закріпилися й функціонують сьогодні. Якщо прізвище закріпилося з помилкою, то у словниковій статті після відмінкових закінчень зафіксовано нормативну форму прізвища. У такий спосіб авторка прагне унеможливити помилки, що виявляються в пере крученні та спотворенні прізвищ.

Сьогодні гостро відчувається потреба в регіональних лексикографічних працях, що фіксуватимуть сучасні прізвища окремих історико-географічних регіонів України і стануть у

нагоді з погляду їх правопису та словозміни. Досліджувана нами територія Бузько-Інгупського межиріччя – своєрідний і неповторний регіон України, антропонімна система якого відбиває характерні історичні особливості й сучасний стан цього краю.

Отже, мета статті – розглянути унормовані та хибні правописні модифікації прізвищ Бузько-Інгупського межиріччя, з'ясувати можливі причини появи спотворених форм прізвищ у регіоні.

Як зазначає О.В. Суперанська, «варіювання власних імен нескінченне й різноманітне» [11, с.14]. Значна частина паралельних написань прізвищ є нормативною і зумовлена тим, що вони походять від різних варіантів імен, які становили одне з основних джерел творення розглядуваного класу антропонімів Бузько-Інгупського межиріччя. Наприклад, водночас побутують такі прізвищеві форми, мотивовані іменем *Герасим* (*Герасим, Герась*): **Гарас – Герас, Герасимюк – Герасимюк, Гарашенко – Геращенко**; іменем *Гнат* (*Гнат, Гнатій*): **Гнатенко – Гнатенко, Гнатів – Гнатів, Гнатовський – Гнатовський, Гнатюк – Гнатюк**. До речі, більша кількість одноваріантних прізвищ, мотивованих іменем Гнат (*Гнатишин, Гнатиш, Гнатіш, Гнатов, Гнатович, Гнатсьв*), свідчить про популярність у регіоні саме цього варіанту іменування особи; іменем *Єфим* (*Єфтим, Юхим*): **Єфименко – Юхименко, Єфимов – Юхимов**; іменем *Охрім* (*Єфрем*): **Охріменко – Єфременко**; іменем *Панас* (*Опанас*): **Панасенко – Опанасенко**; іменем *Парфен* (*Пархом*): **Парфенов – Пархомов**; від імені *Ярема* (*Єремія*): **Яременко – Єремівко** тощо.

Проте і серед прізвищ відапелятивного походження спостерігається велика кількість спільнокореневих модифікацій: **Бондарук – Бондарук, Герасимюк – Герасимлюк, Заболотний – Заболотній, Задорожний – Задорожній, Карплюк – Карплюк, Колесник – Колісник, Почтаренко – Поштаренко, Склярук – Шклярук, Саківський – Саковський** та ін. Відомо, що на відміну від загальних назв переважна більшість прізвищ належить окремій групі людей, побутує в невеликому колективі, внаслідок чого прізвища значно більшою мірою, ніж загальні слова, зберігають і в офіційному вжитку вплив особливостей місцевих говірок, розмовної мови, відображаючи різноманітні фонетичні особливості діалектів. Так, антропоніми **Шкляр, Поштаренко** репрезентують фонетичний перехід *ск, чт > шк, шт*, характерний для волинських, подільських та північної частини наддністрянських говорів. У прізвищах **Заболотній, Задорожній** зафіксовано діалектну особливість східнополтавських, слобожанських і східноволинських говірок, де в деяких прикметниках тверді основи стали твердими. Прізвища **Герасимлюк, Карплюк** відбивають діалектну рису більшості південно-західних говорів (до яких власне і відносяться північно-західні

райони Бузько-Інгупського межиріччя), де після губного з'являється вставне л.

Отже, як уже згадувалося, українські прізвища передаються на письмі за загальними нормами правопису українських слів. Проте у низці випадків при оформленні документів роблять невиправдані помилки від правопису тих слів, які лягли в основу прізвищ. Не є винятком і відіменні прізвища, які за нормами літературної української мови повинні точно відтворювати звукову оболонку особового імені. Значні правописні відхилення спостерігаємо саме в коренях відіменних прізвищ на досліджуваній території: **Артюмов** (треба **Артемов**, бо **Артем**), **Архіпов** (треба **Архипов**, бо **Архип**), **Васільєв** (треба **Васильєв**, бо **Василь**), **Даніленко, Данілець, Данілін, Данілішин, Данілков, Данілов, Даніловський, Данільцев, Данілюк** (треба **Даниленко, Данилець, Данилін, Данилишин, Данилков, Данилов, Даниловський, Данильцев, Данилюк**, бо **Данило**), **Денесюк** (треба **Денисюк**, бо **Денис**), **Дмитрієв** (треба **Дмитрієв**, бо **Дмитро**), **Єфіменко, Єфімець** (треба **Єфименко, Єфимець**, бо **Єфим**), **Іларіонов** (треба **Іларіонов**, бо **Іларіон**), **Клімкін, Клімов** (треба **Климкін, Климов**, бо **Клим**), **Міроненко** (треба **Мироненко**, бо **Мирон**), **Ничіпорук** (треба **Ничипорук**, бо **Ничипір**), **Сверидов** (треба **Свиридов**, бо **Свирид**), **Сиверин, Сіверин** (треба **Северин**), **Сідоркін, Сідоров** (треба **Сидоркін, Сидоров**, бо **Сидір**) тощо.

Подекуди спотворюються суфікси, що формують певні моделі відіменних прізвищ: **Васілішин, Дмитрішин, Кирилішин, Кузьмішин, Максимішин, Романішин** (замість **Василишин, Дмитришин, Кирилишин, Кузьмишин, Максимишин, Романишин**, бо **Василиха, Дмитриха, Кирилиха, Кузьмиха, Максимиха, Романиха**); **Мартіч, Наталіч, Славіч, Хіміч** (замість **Мартич, Наталич, Славич, Химич**); **Афанас'єв, Андрєєв, Макеєєв, Матвеєєв, Пантелєєв** (замість **Афанасєєв, Андрєєв, Макеєєв, Матвеєєв, Пантелєєв**) та ін.

Спотворені модифікації відапелятивних прізвищ найчастіше виявляються в написанні кореневих голосних. Так, *и* заступається на *і*: **Блінський, Бузінов, Вішнівський, Дубіна, Каліновський, Литвінюк, Лімонов, Любімов, Піроженко, Татарінов** замість **Блинський, Бузинов, Вишнівський, Дубина, Калиновський, Литвинюк, Лимонов, Любимов, Пироженко, Татаринов**; *і* на *є*: **Белій, Беляєєв, Олейник, Погорелій, Снегур** замість **Білий, Біляєєв, Олійник, Погорілий, Снігур**; *є* на *е*: **Белінський, Белов, Белошапка, Беляєєв, Беляков** замість **Белінський, Белов, Белошапка, Беляєєв, Беляков** тощо.

Існують помилки і в написанні деяких суфіксів відапелятивних прізвищ Бузько-Інгупського межиріччя. Досить часто звичні для всіх слова з суфіксом **-ик** у ролі прізвищ безпідставно

пом'якшуються: Бердник, Бражник, Дворник, Дудник, Кожевник, Колесник, Комишник, Решетник, Рудик, Суботник (треба Бердник, Бражник, Двірник, Дудник, Кожевник, Колесник, Комишник, Решетник, Рудик, Суботник). Хибними є також модифікації типу Бондарев, Лебедев, Долгачьов, Жаркіх.

Нормативна форма прізвищ на **-иченко** нерідко перетворюється на спотворений варіант із **-іченко**: **Калініченко, Кісліченко, Колісніченко, Мельніченко, Мірошніченко, Ситніченко, Скрипніченко, Чередніченко** замість **Калиніченко, Кисличенко, Колісниченко, Мельниченко, Мірошниченко, Ситниченко, Скрипниченко, Чередниченко**. До того ж, як бачимо, в багатьох випадках ситуація ускладнюється у зв'язку з хибним уживанням голосних у коренях таких модифікованих форм.

Грубим порушення правил українського правопису є подвоєння приголосних у прізвищах типу **Бессараб, Кирилленко**; відсутність нормативного подвоєння: **Виниченко, Тютюник, Тютюников**; заміна **і** на **о** в суфіксі *під-*: **Подгорний, Подгрушний, Поддубний, Подлеснов, Подмогильний**; вживання **і** замість **ї** після голосного: **Заїка, Ізмаїлов**.

Окремо слід зупинитися на різноманітних варіантах написання м'якого знака та апострофа у прізвищевих формах Бузько-Інгульського межиріччя. Так, помилки в написанні м'якого знака найчастіше виявляються у пом'якшенні кінцевого **р**: **Баркарь, Беженарь, Бензарь, Бондарь, Вакарь, Варзарь, Гладирь, Гондарь, Житарь, Зубарь, Кожокарь, Кожухарь, Командарь, Копарь, Кубарь, Макар, Морарь, Пинзарь, Присакарь, Римарь, Ротарь, Скрипкарь, Спатарь, Сухарь, Холодарь, Цисарь, Чеботарь, Чмирь, Шаларь**; пом'якшенні **р** у коренях: **Гарькавий, Дьяченко, Харьківський, Царьков**; помилковому вживанні м'якого знака замість апострофа: **Марьян**. Неприпустимою помилкою вважаємо відсутність м'якого знака при передачі слов'янських суфіксів **-ск(ий), -ск(ой)** українською мовою: **Пристинский, Рудской, Стремедловский**.

Відсутність апострофа зафіксовано у прізвищевих модифікаціях: **Бабюк, Вязовий, Гарасимюк, Громюк, Десятеріков, Десятих, Довгопят, Карпюк, Корвяковська, Кривовяз, Кривюк, Куропятник, Мякішев, Немятий, Остапюк, Пилипюк, Пянков, Пятаков, Пятков, Румянцев, Сухомяс, Сухопяткін, Фюкова, Червяков**.

Спробу суто механічної передачі російського прізвища засобами української мови спостерігаємо у прізвищі **Зельоний** (зафіксований і відповідний жіночий варіант – **Зельоная**).

Викликають здивування співіснуючі на сьогодні різноманітні (найчастіше ненормативні) модифікації багатьох прізвищевих форм Бузько-Інгульського межиріччя. Так, зафіксовано по 4 правописні модифікації прізвищ: **Дегтеренко,**

Дегтяренко, Дехтяренко, Дихтяренко; Дегтяр, Дехтяр, Дігтяр; Олейник, Олейнік, Олейник, Олійник; Сергєєв, Сергєєв, Сергієв, Сергєєв; Чеботар, Чеботарь, Чиботарь, Чоботар; по 3 правописні модифікації: **Андрєєв Андрєєв Андрієв; Бондарев, Бондарєв, Бондарьов; Константинов Константинов Костянтинов; Лебедев, Лебедеєв, Лебедеєв; Литвеник, Литвинюк, Литвінюк; Мирошніченко, Мірошниченко, Мірошніченко; Пантелєєв, Пантелєєв, Пантелєєв; Тихомиров, Тихоміров, Тіхоміров** та ін. За браком місця не можемо репрезентувати весь величезний масив існуючих у досліджуваному регіоні двоваріантних модифікацій правопису прізвищ.

Отже, значна частина прізвищ Бузько-Інгульського межиріччя побутує в паралельних написаннях – як нормативних, так і хибних. Нормативні правописні модифікації, які не вимагають змін, передусім викликані функціонуванням паралельних офіційних варіантів імен, що стали джерелом творення таких прізвищ. Також появу подібних модифікацій спричинили різноманітні діалектні особливості зазначеної території, що є цілком закономірним мовним явищем.

На сьогодні з'ясувати достеменні причини появи спотворених, перекручених варіантів написання прізвищ видається неможливим. Це й історичні події, пов'язані з внутрішньою та зовнішньою міграцією під час корінних суспільно-політичних зрушень, і примусова українізація та, навпаки, денационалізація населення України. Нарешті, серед причин, які викликали цілу низку відхилень від норми в написанні прізвищ, необхідно вказати т.зв. людський фактор – безграмотність офіційних осіб, посадовим обов'язком яких є оформлення документів засвідчення особи громадянина.

Орфографічне унормування необхідно застосувати до хибних правописних модифікацій. Проте, аби уникнути знищення прізвища як стабільного мовного ідентифікатора певної особи і зберегти мовну ідентичність прізвищ членів однієї родини, необхідно на державному рівні врегулювати можливі зміни у письмовому відтворенні певних прізвищевих модифікацій. Для визначення нормативності конкретних прізвищевих модифікацій стануть у нагоді зазначені словниково-довідникові праці.

Пропонуємо визнати дотримання норм української літературної мови працівниками рацсів, паспортних відділів, нотаріальних контор, пенсійного фонду та інших організацій і установ обов'язковою умовою їх професійної діяльності.

1. *Белєй О.О.* Трансформація українського ономастичону постгалітарного періоду на загальнослов'янському тлі / О.О.Белєй. – Wrocław, 2007. – 248 с. 2. *Бурячок А.А.* Правописний словник імен і найпоширеніших прізвищ / А.А.Бурячок. – К.: Манускрипт, 1996. – 106 с. 3. *Горпинич В.О.* Власні

назви і відтопнімі утворення Інгуло-Бузького межиріччя / В.О.Горпинич, В.В.Лобода, Л.Т.Масенко. – К.: Наукова думка, 1977. – 192 с. 4. *Гриднева Л.* Змішування мов в українській антропонімії / Любов Гриднева // Урок української. – 2002. – № 9. – С. 25-26. 5. *Єфименко І.* Актуальні проблеми правопису власних особових назв / Ірина Єфименко // Дивослово. – 2004. – № 7. – С. 23-25. 6. *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / Ю.М.Новикова. – Донецьк : Вебер, 2007. – 936 с. 7. *Пономарів О.* Особові імена та прізвища (мовностилістичні поради) / Олександр Пономарів // Урок української. – 2004. – № 10. – С. 29-31. 8. Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / авт.-упор. Т.С.Пристайко, І.С.Попова, І.І. Турута, М.С.Ковальчук. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – 584 с. 9. Складні питання

сучасного українського правопису / відп. ред. В.М.Русанівський. – К.: Наукова думка, 1980. – 223 с. 10. *Скрипник Л.Г.* Власні імена людей: словник-довідник / Л.Г.Скрипник, Н.П.Дзятківська. – К.: Наукова думка, 2005. – 335 с. 11. *Суперанская А.В.* Структура імени собственного. Фонология и морфология / А.В.Суперанская. – М.: Наука, 1969. – 208 с. 12. *Торчинський М.М.* Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв: монографія / М.М.Торчинський. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 374 с. 13. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні; Інститут української мови. – стереотип. вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 240 с. 14. *Чучка П.* Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / Павло Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 703 с.

Тотка Иванова

Концепт «время» и модели времени в грамматике

У статті питання про категорію часу розглядається в контексті здійснення поліаспектного лінгвістичного аналізу. Зокрема, дана категорія представлена крізь призму когнітивного підходу з метою ілюстрації можливості вживання релевантних аспектів характеристики часу.

In article the question of category of time is considered in a context of implementation of the polyaspect linguistic analysis. In particular, this category is presented through a prism of a cognitive approach for the purpose of an illustration of possibility of application of relevant aspects of the characteristic of time.

Слово и понятие «время» употребляются в различных сферах науки и получают разноаспектные характеристики. В этом можно убедиться даже при беглом знакомстве с информацией, содержащейся в источниках энциклопедического типа.

Время – одно из основных понятий физики и философии, одна из координат пространства-времени, вдоль которой протянуты мировые линии физических тел.

В философии – это необратимое течение (протекающее лишь в одном направлении – из прошлого, через настоящее в будущее), внутри которого происходят все существующие в бытии процессы, являющиеся фактами.

В количественном (метрологическом) смысле понятие **время** имеет два аспекта:

– координаты события на временной оси. На практике это текущее время: календарное, определяемое правилами календаря, и время суток, определяемое какой-либо системой счисления (шкалой) времени (примеры: местное время, всемирное координированное время;

– относительное время, временной интервал между двумя событиями.

Для современных исследований характерно применение различных подходов, способствующих выделению существенных признаков концепта времени как многомерного образования в языке.

В. И. Карасик представляет совокупность этих признаков следующим образом: 1) время

линейное, 2) время имеет направление (векторно), 3) время измеряемо, 4) существует реальное и воображаемое (фактическое и контрфактическое) время, 5) контрфактическое время имеет свои характеристики, которые могут не совпадать с характеристиками реального времени, 6) события всегда предполагают фиксацию на временной шкале, 7) события на временной шкале могут быть представлены точно и процессуально, 8) события на временной шкале соотносимы с наблюдателем, 9) наблюдатель может занимать пассивную и активную позицию, 10) пассивный наблюдатель фиксирует объективное время событий относительно некоторых условных точек отсчета, 11) активный наблюдатель фиксирует объективное время событий относительно их взаимной последовательности либо относительно момента наблюдения, 12) языковая фиксация времени осуществляется грамматическим, лексическими и функционально-стилистическими средствами, образующими целостную систему языковой темпоральности, 13) главным средством языковой темпоральности является категория времени глагола, 14) представление времени в конкретном языке зависит от своеобразия категориального кластера глагола, т.е. от набора глагольных категорий, от соотношения выраженных и скрытых категорий в этом языке, от того, какие глагольные категории являются доминантными, определяющими для данного языка, 15) центром категориального кластера времени в языке является модальное